

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1383723

Cilt: 6 Sayı: 4 Aralık 2023

ss. 740-464

Makalenin Geliş

Tarihi

31/10/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

28/11/2023

Yayın Tarihi

15/12/2023

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA HAMSE GELENEĞİ VE KAYGUSUZ ABDÂL'IN HAMSESİ*

Şevkiye KAZAN NAS**

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında ilk hamse XII. yüzyılda Nizâmî-i Gencevî tarafından kaleme alınmış ve şairin "Penc Genc" adını verdiği bu külliyata yazılan nazireler bir hamse geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Anadolu sahasında ilk kez kimin hamse tertip ettiği açıklığa kavuşmamakla birlikte ilk hamse yazarları olarak genellikle Ahmedî, Hamdullah Hamdî, Ârif ve Şeyyad Hamza'nın adları geçmektedir. XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşayan ve divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairler arasında değerlendirilen Kaygusuz Abdâl'in mesnevileri dikkate değerdir. "Gülistân", "Mesnevî-i Baba Kaygusuz", "Mesnevî-i Sâni", "Mesnevî-i Sâlis" "Dil-güşâ", "Saray-nâme", "Gevher-nâme", "Minber-nâme" isimlerinde altısı müstakil sekiz mesnevisiyle Kaygusuz Abdâl bir hamse şairidir. Kaygusuz Abdâl'in mesnevileri geleneğin dışında ve dinî-tasavvufî türünde telif olmasından dolayı "Türk edebiyatında ilk orijinal hamse" ve "ilk dinî-tasavvufî hamse"dir.

* Bu makale, Alanya Belediyesi tarafından 9 Ekim 2018 tarihinde Alanya'da düzenlenen "Kaygusuz Abdal Çalıştayı"nda sunulan ve yayımlanmayan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

** Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., sevkazan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3033-7152

Çalışmamızda klasik Türk edebiyatında hamse geleneği ve hamse yazan şairlerden söz edildikten sonra Kaygusuz Abdâl'in eserleri ve mesnevi yazan şairler arasındaki yeri değerlendirilmiş; hamse şairliğine dikkati çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinî-tasavvufî edebiyat, klasik Türk şiiri, mesnevi, hamse, Kaygusuz Abdâl.

THE HAMSE TRADITION IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE AND KAYGUSUZ ABDÂL'S HAMSE

ABSTRACT

The first hamse in classical Turkish literature was written by Nizâmî-i Gencevî in the 12th century. The nazires written in this corpus called "Penc Genc" paved the way for the formation of a hamse tradition.

It is not known who organized hamse for the first time in Anatolia. The names of Ahmedî, Hamdullah Hamdî, Arif and Şeyyad Hamza are generally mentioned as the first hamse writers. The masnavis of Kaygusuz Abdâl, who lived between the end of the 14th century and the first half of the 15th century and is considered among the poets belonging to lodge literature rather than divan literature, are noteworthy. Six of them are named "Gülistân", "Mesnevî-i Baba Kaygusuz", "Mesnevî-i Sâni", "Mesnevî-i Sâlis", "Dil-güşâ", "Saray-nâme", "Gevher-nâme", "Minber-nâme". Kaygusuz Abdâl is a hamse poet with his eight independent masnavis. Kaygusuz Abdâl's masnavis are "the first original hamse in Turkish literature" and "the first religious-sufistic hamse" since they are written outside the tradition and in the religious-sufistic genre.

In our study, the poets who wrote hamse with the hamse tradition in classical Turkish literature were mentioned, then Kaygusuz Abdâl's works and his place among the poets who wrote masnavi were evaluated and his being a hamse poet was emphasized.

Keywords: Religious-sufistic literatüre, classical Turkish poetry, masnavi, hamse, Kaygusuz Abdâl.

GİRİŞ

Arapça "hams" (beş) kelimesinin müennesi olan ve "beş unsurdan meydana gelen şey" anlamındaki "hamse" adı, edebî bir terim olarak beş mesneviden oluşan "mesnevi külliyyatı" anlamında kullanılmıştır. Hamse, sadece beş mesnevi için kullanılan bir terim olarak düşünülmemiştir. Bir yazarın beş kitabını içine alan eserler topluluğu, hamse adıyla anılmakla birlikte beş mensur esere de hamse denilmiştir. Bir şairin dört mesnevisi yanında divanını da katarak hepsine birden hamse dendiği; ayrıca büyük bir mesnevi içinde bağımsız bölüm gibi

görünen parçaları, başlı başına mesnevi gibi değerlendirip şairin mesnevilerinin sayısını beşe tamamladığı da görülmektedir. Yazdığı mesnevi sayısı beşten fazla olan müelliflere “sahib-i sitte”, “sahib-i seb’a” gibi adlar verilmeyle birlikte edebî gelenekte daha çok “hamse sahibi / sahib-i hamse” tercih edilmiştir (Ünver, 1986: 461-462; Yazıcı- Kurnaz, 1997: 499).

Bir müellifin beş kitabını içine alan eserler topluluğu, beş mesneviden oluşan külliyat anlamında ilk defa Nizâmî-i Gencevî (ö.1214?)’nin “*Mahzenü’l-Esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker, İskender-nâme*” adlı Farsça eserleri hakkında kullanılmıştır. *Penc Genc* adıyla da anılan bu mesnevilerin taklit edilmesiyle sayıları artmaya başlayan bu tür eserlere “hamse”; hamse yazarlarına “hamse-nüvîs” veya “sahib-i hamse” denilmiştir. Nizâmî’nin beş mesnevisine *Penc Genc* adını vermesi Sanskritçede beş kitabın oluşturduğu *Pantscha Tantra* adının etkisi olduğu düşünülmektedir (Arslan, 2007: 306).

Hamselerin ortaya çıkışını Hindistan’a bağlayan Ömer Ferit Kam da “*Hindistan’da yazılan en eski, en meşhur eserin beşten fazla bölümden oluşmakla birlikte beş kitap olarak isimlendirilmesi, onu taklit eden bazı eserlerin beş cilt veya bölüm halinde düzenlenmesi bir teâmül halini almış ve daha sonra Fars edebiyatında hamse olarak isimlendirilen eserler meydana getirilmiştir.*” (Çeltik 1998:29) dedikten sonra hamsenin Hindistan’da ortaya çıkıp oradan Fars edebiyatına, buradan da Türk edebiyatına geçtiği yorumunu yapar.

İran’da Sâ mânîler (819-1005) ve Gazneliler (963-1186) dönemlerinde hamse yerine *Şâhnâme* yazıcılığı revaçtadır. Fars edebiyatında hamse yazımı ilk defa Türk egemenliği altında bulunan Selçuklular (10-12.yüzyıl) döneminde Nizâmî-i Gencevî (ö.1214?) ile başlamıştır. Nizâmî’nin Hamse’sine yaklaşık yüz yıl sonra Moğollar döneminde nazire yazan ilk şair Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö.H.725/M.1325)’dir. “*Matla’u’l-envâr*”, “*Şîrîn ü Hüsrev*”, “*Mecnûn u Leylî*”, “*Heşt-behişt*” ve “*Âyine-i İskenderî*” adlı mesnevilerden oluşan hamsesini Hindistan’da yazmıştır. Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Türk şairleri arasında ilgi görmüş; Türk mesnevilerinde Nizâmî ile birlikte sık sık anılmıştır.

Emîr Hüsrev-i Dihlevî’den sonra Şîrâz’da Nizâmî’yi taklit ederek konu ve vezin bakımından yeni bir hamse yazan ikinci şair Hâcû-yı Kirmânî (ö.1327)’dir. O da Moğollar dönemi şairlerindedir ve hamsesi “*Hümâ vü Hümâyûn*”, “*Gül ü Nevrûz*”, “*Ravzatü’l-envâr*”, “*Kemâl-nâme*” ve “*Gevher-nâme*” adlı mesnevilerden oluşmuştur. Mesnevi yazan bazı Türk şairleri, eserlerinde bu şairden de söz etmişlerdir. Bugünkü bilgilere göre Moğollar Dönemi’nde Emîr Hüsrev-i Dihlevî ve Hâcû-yı Kirmânî’den başka Emîr Hüseyinî-i Herevî, İmâd-i Fakîh-i Kirmânî isimli diğer hamse şairleri de görülmektedir. Tîmûrlular döneminde Nizâmî ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî’nin hamselerini örnek alan 10

(Kâtibî-i Türşizî, Cemâlî-i Tebrizî, Şâh Dâi-i Şirâzî, Dervîş Eşref, Selimî-i Cerûnî, Câmî, Mektebî-i Şirâzî, Hâtûfî-i Harcerdî, Âhî-i Meşhedî, Misâlî-i Kâşânî) hamse şairi tespit edilmiştir (Kaska, 2020: 881). Bunların arasında en meşhuru Molla Câmî (ö.1492)'dir. Molla Câmî, Nizâmî'den sonra Türk şairleri üzerinde en etkili olan, Osmanlı sarayında takdir ve himaye gören bir şairdir. “Silsiletü’z-zeheb”, “Selâmân ü Ebsâl”, “Tuhfetü’l-ahrâr”, “Subhatü’l-ebrâr”, “Yûsuf u Züleyhâ”, “Leylâ vü Mecnûn” ve “Hirednâme-i İskenderî” adlı mesnevilerinden oluşan “Heft Evreng” adlı külliyyatı vardır.

Safevîler (1501-1736) Dönemi'nde hamse yazma geleneğinin 35 şair (Hâşimî-i Kirmânî, Vâkîf-i Halhâli, Zamîri-i İsfahânî, Kâsım-i Gunâbâdî, Rehâi-i Hâfî, Ebdî Big Nüvidî-i Şirâzî, Hidâyet-i Râzî/Tahrânî, Sâlim-i Tebrizî, Vahşî-i Bafkî, Örfî-i Şirâzî, Bedrî-i Keşmîrî, Sarfî-i Keşmîrî, Feyzî-i Dekenî, Nâmî-i Bekrî, Zülâlî-i Hânsârî, İttâbî-i Teklû, Hasan b. Seyyid Fethullâh-i Dihlevî, Şifâî-i İsfahânî, Ruhü’l-Emîn-i İsfahânî, Fûkî-i Yezdî, Mollâ Keremî, Nasîrâ-i Bedehşânî, Münîr-i Lâhorî, Fânî-i Keşmîrî, Biniş-i Keşmîrî, Abdullatîf-i Zevkî, Lâyık-i Cûnpûrî, Vâzih-i İrâdethân, Mîr Gâzî, Dâvud, Fâiz-i Dihlevî, Mollâ Eşref Bülbül, Hazîn-i Lâhicî, Ebcedî-i Hindî, Nâmî-i İsfahânî) ile zirveye çıktığı anlaşılmakta ve bu dönemde pek çok hamse yazılmasına hatta üç hamse yazan şairlerin bile bulunmasına rağmen hiçbirisinin diğer dönemlerdeki gibi şöhret bulmadığı anlaşılmaktadır. Bu hamselerin ilgi görmemesinin nedeni olarak da şiirin saraydan halka inmesinden ve şairlik birikimi olmayan kimselerin daha önceki şairlere cevap vermek için şiir yazmasından kaynaklandığı; ayrıca bu dönemde hamse yazarları Hindistanlı hamse söyleyenler ve İranlı hamse söyleyenler olarak ikiye ayırmak gerektiği çünkü İranlı birçok şairin Hindistan’a gidip oradaki padişahların saraylarında hamse yazdığı (Kaska, 2020: 879, 881) düşünülmektedir.

Kacarlar (1794-1925) döneminde 9 şair (Şehâb-i Türşizî, Muhîd-i Lâhorî, Mollâ Bahâeddîn Bahâ, Hüseyinî-i Kazvîni-i Şirâzî, Mîr Sübdârhan-i Sindî, Mollâ Hâmid Şâhâbâdî, Hidâyet-i Taberistânî, Senâullâh-i Harâbâtî, Selâmet Alihân Selâmî) tarafından hamse yazıldığı bu hamselerden üçünün İran’da, altısının da Hindistan’da söylendiği; Kaçarlar döneminden sonra hamse yazımının son bulduğu (Kaska, 2020: 881, 908) tespit edilmiştir.

Nizâmî'den sonra da birçok şairin onun *Hamse*'sini taklit etmesine veya ona nazireler yazmasına rağmen bazı hamseler muhteva ve vezin olarak farklıdır. Buna göre hamse yazan şairleri “Nizâmî'nin hamsesini tamamen taklit edenler”, “Nizâmî'nin yazdığı hamseye mesnevi ilave edenler”, “Nizâmî'nin yazdığı hamsedeki mesnevilerden sadece bir veya birkaç mesnevisini örnek

almakla yetinenler” şeklinde incelemek mümkündür; ancak bu farklı bir çalışmanın konusudur.

Başta Nizâmî olmak üzere Emir Husrev Dihlevî, Molla Câmî gibi Fars şairleri tarafından Farsça yazılan hamseler, Osmanlı dönemi Türk şiirini geniş ölçüde etkilemiştir. Türk şairleri geleneğe uyararak bu meşhur İran şairlerinin eserlerine XIV. yüzyıldan itibaren nazire veya cevap yazmışlar, bu eserleri tercüme edip ya da yeni ilâvelerle zenginleştirip yarı telif hale getirmişlerdir.

Bu nazireler, cevap ya da nazire yazıldığı eserle aynı ismi taşımakla birlikte farklı isimlerle de anılmışlardır. Söz gelimi Çağatay şairi Haydar’ın *Mahzenü’l-esrâr*, Ahmed-i Rıdvan’ın *Mahzenü’l-esrâr*, Âzerî’nin *Nakş-ı hayâl ve Cinânî’nin*, Âzerî’nin *Nakş-ı hayâl’ine* nazire olarak yazdığı *Riyâzü’l-cinân*, Vahşî’nin *Huld-ı Berîn*, Bursalı Rahmî’nin *Gül-i Sadberg*, Taşlıcalı Yahyâ’nın *Gülşen-i Envâr* adlı mesneviler, Nizâmî’nin *Mahzenü’l-esrâr*’ının etkisinde yazılmış aynı isimde veya farklı nazirelerdir. Atâyî’nin *Sohbetü’l-ebkâr* ve Taşlıcalı Yahyâ’nın *Gencîne-i Râz* mesnevileri, Câmî’nin *Subhatü’l-ebâr*’ına bir naziredir (Yazıcı-Kurnaz, 1997: 499-500; Arslan, 2007: 307).

Nail Tuman (1961: VII+196), İstanbul Kütüphanelerinde tespit ettiği hamse şairlerinden Ali Şîr Nevâyî, Hamdullah Hamdî, Taşlıcalı Yahya Bey, Nergisî Mehmed Efendi, Nevî-zâde Atâyî ve Subhî-zâde Feyzî’nin hamselerini incelemiş ve mesnevileri tek tek ele alarak bunların kısaca özetlerini vermiştir. Ayrıca hamseyi oluşturan mesnevilerin hangi kütüphanelerde ve hangi numaralarda kayıtlı olduğunu bildirerek bu eserlerin nüsha tavsiflerini de eklemiştir.

Yapılan son çalışmalara göre Ahmedî, Ârif, Şeyyad Hamza, Ali Şîr Nevâyî, Kaygusuz Abdâl, Hamdullah Hamdi gibi bazı şairlerin Türk edebiyatında ilk hamse sahibi olabileceği konusunda farklı görüşler hâkimdir.

Müelliflerin ölüm tarihleri dikkate alınarak “sahib-i hamse” olarak kabul edilen şairler hakkında kısaca bilgi verebiliriz:

Ahmedî (ö.1413)’nin hem kendi eserlerinde hem eski kaynaklarda hamse sahibi olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Nail Tuman (1961: III), *İskender-nâme*, *Cemşîd u Hurşîd*, *Tervîhu’l-ervâh*, *Yusuף u Züleyhâ ve Vîs ü Ramîn* adlı eserleriyle Ahmedî’yi Anadolu’da ilk hamse yazarı olarak kabul ederken Hüseyin Ayan (1979: 89) onda hamse yazma arzusunun sezildiğini belirtir (bkz. Arslan, 2007: 312).

Ârif (ö.1438’den sonra)’ın hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgi yoktur; ama XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı düşünülmektedir. Ârif, *Mürşidü’l-*

ubbâd, *Nüsha-i Âlem ve Şerhu'l-Âdem*, *Mevlid*, *Mi'râc*, *Vefât-ı Nebî* adlı eserleriyle bir hamse şairidir (Tunç, 2002: 155-168). Tunca Kortantamer (1997: 13), Ârif'in Ali Şîr Nevâyî'den yarım yüzyıl önce (1436-1438 yılları arasında) mesnevilerini tamamladığı ve eserleri telifi olduğu için Türk edebiyatında ilk orijinal hamse şairi olduğunu söyler.

Şeyyâd Hamza (ö.1349'dan sonra) Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk şairlerindedir ve hayatı hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. *Yûsuf u Züleyhâ* (*Destân-ı Yûsuf*), *Mirac-nâme*, *Dâstân-ı Sultan Mahmud*, *Vefât-ı Hazret-i Muhammed* ve *Ahvâl-i Kıyâmet* adlarını taşıyan beş mesnevisi bulunmaktadır. Orhan Kemal Tavukçu (2009: 594-602), Şeyyad Hamza'nın hamse sahibi olduğunu; külliyatdaki *Yûsuf u Züleyhâ*'nın Süle Fakih'ten özetlenerek aktarılması ve *Mirac-nâme* ile *Vefât-ı Hazret-i Muhammed* gibi eserlerin daha sonra Ârif tarafından tekrar ele alınması ve tarihi yaklaşık yüz yıl geriye götürmesi nedeniyle ilk hamse şairi olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir.

Ali Şîr Nevâyî (ö.1501), henüz hayattayken ünü Anadolu'yu kaplayan büyük bir şairdir. XVI. yüzyıl başlarından itibaren mesnevi yazar Türk şairleri tarafından takdir edilmiş ve hayranlıkla anılmıştır. Nevâyî'nin *Hayretü'l-ibrâr*, *Ferhâd u Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Seb'a-i Seyyâre*, *Sedd-i İskenderî* adlı mesnevileri bulunmaktadır. Nizâmî'nin Penc Genc'ine nazireler yazması ya da tercüme ederek yeni ilavelerle eserini zenginleştirmesi ve geleneğin takipçisi olmasından dolayı Çağatay sahası Türk edebiyatında hamse yazar ilk şair olarak kabul görür. *Hayretü'l-ibrâr* adlı eseri, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ı ile Emîr Hüsrev'in *Matla'u'l-envâr*'ı ve Câmî'nin *Tuhfetü'l-ahrâr*'ına nazire niteliği taşımakla beraber eserde yer alan makale ve hikâyeler Nevâyî'nin kendi buluşudur. *Seb'a-i Seyyâre*'sinde Behrâm-ı Gûr, Nizâmî ile Emîr Hüsrev'den farklı bir şekilde ele alınmıştır. *Sedd-i İskenderî*'nde ise İskender'e adaletli, ihtiraslardan uzak büyük bir Türk hükümdarı kimliği verilmiştir (bkz. Köksal, 1999:199-238).

Kaygusuz Abdâl (ö.1444?), XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış; divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairler arasında değerlendirilmiştir. Manzum eserlerinden *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, *Mesnevî-i Sâni*, *Mesnevî-i Sâlis*, *Gülistân*; manzum-mensur eserlerinden *Sarây-nâme*, *Dil-güşâ*; hacim bakımından küçük olsa da *Gevher-nâme*, *Minber-nâme* adlı altısı müstakil sekiz mesnevisiyle hamse sahibi bir şairdir. Âmil Çelebioğlu (1999: 24)'na göre Ahmedî'den sonra ikinci; Abdurrahman Güzel (2018: 144-145; 2021: 210)'e göre Ali Şîr Nevâyî'den önce olması sebebiyle ilk hamse sahibi bir şairdir.

Hamdullah Hamdi (ö.1503)'nin Nizâmî'nin takipçisi olmasından ve geleneğe bağlı kalmasından ötürü Anadolu'da ilk hamse sahibi şair olduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Onun *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Tuhfetü'l-uşşâk*, *Kıyafet-nâme* ve *Ahmediyye (Mevlid)* mesnevileri hamsesini meydana getirmiştir.

Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi (ö.1512)'nin kaynaklarda adları geçen *Vâmuk u Azrâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Hüsn ü Nigâr*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinden bugünkü bilgilere göre sadece *Leylâ vü Mecnûn*'u mevcuttur. Tezkirelere göre Anadolu sahasında XVI. yüzyılda yazılan ilk hamselerden birisi Bihîştî'ye aittir (İpekten vd., 2017: 120; Canım, 2018: 154; Açıkgoz, 2017: 95).

Çâkerî Sinân Çelebi (ö.1495'ten sonra), *Vâmuk u Azrâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Hüsn ü Nigâr*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Şeh-nâme* adlı mesnevileriyle tezkirelerde (bkz. İpekten vd., 2017: 49; Canım, 2018: 168) hamse sahibi şair olarak bahsedilir. Nail Tuman (1961: IV), Türk hamsecileri arasında Çâkerî'yi ilk hamse şairi olarak kabul ederken Agâh Sırrı Levend (1984: 107-113), hamse şairleri arasında saymaz. Mehmet Arslan (2007: 311), Çâkerî ile ilgili bilgilerde bir çelişkinin görüldüğünü, Çâkerî'ye atfedilen mesnevilerin isimlerinin *Şeh-nâme* haricinde Bihîştî Sinan'a atfedilenlerle aynı olmasından dolayı muhtemel bir karışıklığın olduğunu; Nail Tuman'da Bursalı Celîlî'nin *Hamse'si* hakkında verilen bilginin de büyük bir ihtimalle dizgi yanlışlığı sonucu Çâkerî'ye ait olarak gösterildiğini belirtir.

Ahmed-i Rıdvân (ö.1528-1538), *Divan*'ının yanı sıra *İskender-nâme*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şirin*, *Rıdvaniyye*, *Mahzenü'l-Esrâr* ve *Heft Peyker* adlı altı mesnevisiyle XVI. yüzyılın "sahib-i sitte" ya da edebî geleneğe uygun olarak "sahib-i hamse" bir şairidir. İsmail Ünver (1986: 462), Ahmed-i Rıdvân'ın mesnevilerini Hayatî'nin kendisine mal ettiğini bildirir.

Lâmi'î Çelebi (ö.1532) *Vâmuk u Azrâ*, *Vîs ü Râmin*, *Salamân u Absâl*, *Şem ü Pervâne*, *Gûy u Çevgân*, *Ferhâd-nâme*, *Maktel-i Hüseyin*, *Şehrengîz-i Bursa*, *Heft Peyker*, *Kıssa-i Edhem ü Hü mâ*, *Hred-nâme*, *Câbir-nâme*, *Mevlid* adlı mesnevilerinin sahibidir. Bir hamse yazmanın bile çok büyük başarı sayıldığı bir dönemde iki hamse oluşturacak kadar eser yazmasına rağmen tezkirelerde hamse şairi olarak anılmamıştır. Lâmi'î Çelebi'nin *Yusuf u Zelihâ* ve *Leylâ ile Mecnûn* gibi gelenekselleşmiş konularda mesnevi yazmadığı için hamse sahibi bir şair olarak söz edilmediği; ancak hamse şairi olarak kabul edilmesi gerektiği ondan bahseden son döneme ait edebiyat tarihleri ve diğer kaynaklarda belirtilmiştir.

Hamîdî-zâde Celîlî (ö.1569), XVI. yüzyılın önemli bir hamse şairidir. Nizâmî gibi *Penc Genc* sahibi olmak için *Hecr-nâme*'sini *Husrev ü Şîrîn* mesnevisinden önce, yirmi iki yaşındayken yazmış; yirmi dört yaşında *Husrev ü Şîrîn* mesnevisini kaleme almış ve yirmi beş yaşında tamamlamıştır. Bir makam veya maddî karşılık umarak *Husrev ü Şîrîn*'ini Yavuz Sultan Selim'e arz etmiş; ancak beklediğini elde edememiştir. Bir yıl sonra, ikinci mesnevisi olan *Leylâ vü Mecnûn*'unu yazmış, yine istediği ilgiyi görememiştir. Şairin *Gül-i Sad-berg*'i, mesnevi nazım biçiminde bir bakıma mukaddime olarak yazılmış ve arkasına yüz gazel eklenmiş bir eserdir. Bir "dîbâce"yle başlayan ve şairin ifadesiyle "hasb-i hâl" niteliğinde iki yüz bir gazelin harf sırasına göre dizildiği *Bahâr-nâme* adlı eserini tamamladıktan sonra *Mehek-nâme* adlı küçük mesnevisini kaleme almıştır. Firdevsî'nin otuz yılda meydana getirdiği *Şeh-nâme*'sini kendisinin otuz ayda yazabileceğini iddia ettiği *Şeh-nâme Tercümesi* mesnevi şeklinde yazılmış bir Osmanlı tarihidir (bkz. Kazan Nas, 2017; 2017a; 2018).

Fuzûlî (ö.1556), XVI. yüzyılın ve klasik Türk edebiyatının önemli şairlerindedir. *Dîvân*'larının haricinde *Leylâ vü Mecnûn*, *Beng ü Bâde*, *Sohbetü'l-esmâr*, *Sâkî-nâme (Heft Câm)*, *Hüsn ü Aşk (Sihhat ü Maraz, Rûh-nâme)* isimli mesnevileri vardır. Latîfî (Canım, 2018: 416)'de Fuzûlî'nin hamseye cevabı olduğu; Kınalızâde Hasan Çelebi (Sungurhan, 2017: 670) ile Riyâzî (Açıkgöz, 2017: 258)'de Türkçe hamsesi bulunduğu bildirilir.

Taşlıcalı Yahyâ (ö.1582), *Gencîne-i Râz*, *Usûl-nâme*, *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Gülşen-i Envâr* eserleriyle mesnevi geleneği içinde XVI. yüzyılın dikkati çeken hamse şairlerindedir. *Yûsuf u Züleyhâ*, maddi kaygılardan uzak bir aşkı anlatması; *Şâh u Gedâ* ise yerel unsurları yaşatması ve mekân olarak seçtiği İstanbul'dan çeşitli hayat sahnelerini yansıtmaları bakımından özgün (Köksal, 1997: 245-282) kabul edilmiştir.

Şemsettin-i Sivasî (ö.1597) *Mevlid*, *Süleymânname*, *İbretnümâ*, *Miratü'l-Ahlâk*, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, *Heşt-Bihîşt*, *Gülşen-âbâd* adlı mesnevilerinin tamamında dinî-tasavvufî konuları ele almıştır. Onun hem kendi eserlerinde hem de kaynaklarda (Toparlı, 2015) hamse şairi olduğuna dair bir bilgi yoktur. Hüseyin Akkaya (1997)'ya göre Sivasî'nin *Divan*'ı ve henüz ele geçmeyen *İrşâdü'l-Avâm*, *Umdetü'l-Huccâc* isimli mesnevileri nazarı dikkate alınca onu iki hamse sahibi şair olarak kabul etmek gerekir.

Karamanlı Figânî (ö.1506)'nin hamsesi olduğu kaynaklarda (Tuman, 1961: VII; Karahan, 1970: 455; Ayan, 1979: 91) bildirilmektedir; ancak bugünkü bilgilere göre sadece *İskender-nâme* isimli mesnevisi mevcuttur.

Revânî (ö.1524), *İşret-nâme*, *Câmi'u'n-nesâyih* mesnevileriyle Sehi'ye göre bir hamse şairidir ve hamsesinin adı da "*Hamse-i Rûmî*" (İpekten, 2017: 103)'dir.

Fethullâh Ârif Çelebi (ö.1562?), Ahdî (Solmaz, 2018: 215)'ye göre hamse sahibidir ve Osmanlılar hakkında yüz bin beyitlik Farsça *Şeh-nâme* yazmıştır.

Kara Fazlî (ö.1563) *Gül ü Bülbül, Hümâ vü Hümâyün-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Nihâlistân, Lüccetü'l-esrâr* adlı mesnevileriyle Ahdî (Solmaz, 2018: 412)'ye göre sahib-i hamse; Latîfi (Canım, 2018: 412)'ye göre sahib-i sitte bir şairdir.

Halife-i Âmidî (ö.1563) olarak bilinen Diyarbakırlı Halife, Ahdî (Solmaz, 2018: 149) ile Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid (Kadioğlu, 2018:318)'e göre hamse sahibi bir şairdir.

Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1600), XVI. yüzyılda tarihçi, âlim, şair ve bürokrat olarak tanınan önemli bir şahsiyettir. Dört *divan* tertip etmiş ve *Mihr ü Mah, Riyâzü's-Sâlikîn, Tuhfetü'l-Uşşâk, Câmü'l-Buhur Der-Mecâlis-i Sûr, Mihr ü Vefâ* mesnevilerini yazmış bir hamse şairdir. Ancak hem müellifin eserlerinde hem de eski kaynaklarda hamse sahibi bir şair olarak adı geçmemektedir.

Fikrî Derviş Çelebi (ö.1574), Sehî (İpekten, 2017: 163) ile Ahdî (Solmaz, 2018: 242)'ye göre mesnevide mahirdir ve *Hurşid ü Mâh, Mihr ü Müşterî, Ebkâr-ı Efkâr, Behrâm u Zühre, Hurşid ü Nâhid, Şükûfe-zâr* adlı mesnevileriyle hamse şairleri arasında kabul edilir.

Hayâtî, II. Bayezid devri şairlerindedir. *Mahzenü'l-esrâr, Heft Peyker, Behrâm-ı Gûr, İskender-nâme, Leylâ vü Mecnûn* mesnevileriyle dönemin hamse şairi olarak kabul edilmiştir; ancak İsmail Ünver (1986: 462), atfedilen hamsedeki mesnevilerin Hayâtî'ye değil Ahmed-i Rıdvan'a ait olduğunu bildirmiştir.

Kalkandelenli Mu'îdî (ö.1585-86), *Gül ü Nevrûz, Şem' u Pervâne, Vâmık u Azrâ, Husrev ü Şîrîn*'i ile XVI. yüzyılın hamse şairlerindedir. Latîfi (Canım, 2018: 487) Mu'îdî'nin yedi eserinin bulunduğunu ve bunların beşinin Nizâmî'nin Peñç Genc'ine nazire olduğunu söylerken Kınalızade Hasan Çelebi (Sungurhan, 2017: 794) ise ondan sadece hamse şairi diye söz eder.

Nev'izâde Atâî (ö.1635), XVII. yüzyılın hamse şairlerinin en önemli ismidir. Tunca Kortantamer (1997)'e göre Nev'izâde Atâî; tarihî olayları, günlük hayatın çeşitli meselelerini aralara kısa manzum hikâyeler katarak yansıttığı *Âlem-nümâ (Sâkî-nâme), Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft Hân, Hilyetü'l-efkâr* adlı mesnevileriyle İran geleneğinden tamamen farklı ve yerli bir hamse ortaya koymuştur.

Nergisî (ö.1635), Türk edebiyatında orijinal ve dikkati çekici olarak kabul edilen bir hamse oluşturmuştur. “*el-Kavlü'l-müselleme fî gazavâti'l-Mesleme, Kânûnü'r-Reşâd, Meşâkku'l-uşşâk, İksîr-i Saâdet* ve *Nihâlistan*” adlı

eserlerinden meydana gelen hamsenin diğerlerinden farkı içinde mesnevi yerine mensur hikâyelerin olmasıdır.

Sâbit (ö.1712), *Zafer-nâme*, *Edhem ü Hümâ*, *Dere-nâme*, *Berber-nâme*, *Amrû'l-Leys* gibi ilginç mesnevileriyle hamse şairleri arasında kabul edilir.

Subhîzâde Feyzî (ö.1739), *Heft Seyyâre*, *Mir'ât-ı Sûret-nümâ*, *Safâ-nâme*, *Işk-nâme* adlı mesnevileri ve *Divan*'ıyla birlikte bugünkü bilgilere göre Türk edebiyatının son hamse şairlerinden birisidir. Mehmet Arslan (2008)'a göre Subhî-zâde Feyzî'nin *Hamse*'si bir divan ve dört mesneviden oluşan tek hamse örneğidir.

Türk edebiyatında pek çok şair, ilk hamse sahibi şair olarak kabul edilen Nizâmî'ye ve diğer İran şairlerinin mesnevilerine nazireler yazmışlar; bu eserleri tercüme ederek ve yeni ilâvelerle zenginleştirerek yarı telif hale getirmişlerdir.

Geleneğin etkisinde kaleme alınan bu mesneviler, nazire yazılan eserle aynı ismi taşımakla birlikte farklı isimlerde de görülmektedir. Buna göre Ali Şîr Nevâyî, Hamdullah Hamdi, Ahmed-i Rıdvan, Lâmi'î Çelebi, Hamidî-zâde Celîlî, Fuzûlî gibi şairleri geleneğin etkisinde hamse şairi olarak kabul etmek yerindedir.

Geleneğin dışında yazan şairlerden Ârif, Kaygusuz Abdâl, Şeyyâd Hamza, Şemseddin-i Sivâsî gibi şairlerin hamseleri, dinî ve tasavvufî niteliktedir.

Kaygusuz Abdâl ile Şemseddin Sivâsî, divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairlerdendir. Zaten onların gayesi fikirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmaktır.

İran edebiyatında hamse, geleneğin dışına fazla çıkmadan varlığını sürdürmüştür. Türk edebiyatında ise geleneğin dışında *Mevlid*, *şehrengiz*, *sâkî-nâme* gibi mesneviler ile İslam kültür dünyasının ortak ürünü *Kıyâfet-nâme*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Hüsn ü Nigâr* gibi farklı konularda eserler yazılmıştır. Nevâyî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'i örneğinde görüldüğü üzere bazı mesneviler İran hamselerinde görülmez, sadece Türk hamse geleneği içinde yer alırlar (Kortantamer, 1997: 15-16).

1. KAYGUSUZ ABDÂL KİMDİR?

Kaygusuz Abdâl (d.742/1341-42-ö.845/1444)'ın asıl adı Alâeddin Gaybî'dir ve Alaiye Sancağı Beyi Hüsameddin Mahmud'un oğludur. XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı kabul edilen Kaygusuz Abdâl, genç yaşında

Elmalı'daki Abdâl Musa'ya intisap etmiş; onun terbiyesinde ve hizmetinde bulunmuştur.

Kaygusuz Abdâl, dergâhta tasavvuf öğrenimini ve hizmetini tamamladıktan sonra şeyhinden icazet almış; abdâllarıyla birlikte H.800/M.1379-1398 yıllarında Mısır'a, oradan da Hacca gitmiş; Hicaz, Suriye ve Irak'ı dolaşıp Anadolu'ya dönmüştür. Güney ve Batı Anadolu'da bir süre dolaştıktan sonra 1424-1430 yılları arasında Rumeli'ye geçmiş; Edirne, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da bulunmuştur.

Kaygusuz Abdâl'in ölüm yeri ve mezarı hakkında iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Mısır'da öldüğü ve Mukattam Dağı'nda bir mağaraya defnedildiği; ikincisi ise mezarının Elmalı'nın Tekke Köyü'ndeki Abdâl Musa Türbesi'nde olduğu hakkındadır.

Hakkında pek çok menkıbe anlatılan Gaybî, "Kaygusuz" lakabını şeyhinin isteği üzerine almıştır. Rivayete göre Şeyhi, kendisine: "*Gaybî, kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun*" diyerek ona "Kaygusuz" adını vermiştir. Kaygusuz Abdâl mahlasıyla şöhret bulan şair hem Yunus Emre'den sonra tasavvufî Türk edebiyatının en önemli temsilcisi hem de Bektaşî edebiyatının ilk ve en büyük temsilcisi olarak kabul edilmiştir (geniş bilgi için bkz. Güzel, 2018: 38-61).

2. KAYGUSUZ ABDÂL'İN ESERLERİ

Kaygusuz Abdâl'in manzum, mensur, manzum-mensur karışık pek çok eseri vardır. Bunları topluca şöyle sıralayabiliriz:

I. Manzum Eserleri	II. Mensur Eserleri	III. Manzum-Mensur Eserleri
1. Divân 1.a. Gevher-nâme 1.b. Dolab-nâme 1.c. Minber-nâme 1.d. Salât-nâme 2. Mesneviler 2.a. Mesnevî-i Baba Kaygusuz 2.b. Mesnevî-i Sâni 2.c. Mesnevî-i Sâlis 3. Gülistân	1. Budala-nâme 2. Kitâb-ı Miğlâte 3. Vücûd-nâme 4. Risâle-i Kaygusuz Abdâl	1. Sarây-nâme 2. Dil-güşâ

I. Kaygusuz Abdâl'in Manzum Eserleri

1. Dîvân

Kaygusuz Abdâl'in manzum eserlerinin en önemlisi *Dîvân*'ıdır ve ilk defa Abdurrahman Güzel tarafından neşredilmiştir. Güzel (2021:94)'e göre bugüne kadar Kaygusuz Abdâl'in elinden çıkan mürettep bir *Dîvân*'a rastlanılmamıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazmalar arasında müstensihî bilinmeyen ve konu olarak Kaygusuz Abdâl'in farklı eserlerinin yer aldığı "*Dîvân-ı Kebîr Sultân Kaygusuz Abdâl*" adlı yazmadaki bazı şiirler, kendisi tarafından derlenerek mürettep bir *Dîvân* hâline getirilmiştir (Güzel, 2018; Güzel, 2021: 237-467).

Tasavvufî şiirlerin bir arada bulunduğu *Dîvân*'da yaklaşık 400 civarında şiir bulunmaktadır. Bunlardan ilâhî, salât-nâme, nutuk ve bazı şathiyeler hece ölçüsüyle; tevhid, kaside, mesnevi, minber-nâme, terci-i bend, terki-i bend, müstezat ve gazeller aruz vezniyle yazılmıştır. Aruzla yazılan bu şiirlerde yer yer vezin hataları görülmektedir. Bunların bir kısmı müstensihîten kaynaklanmış olmakla birlikte Kaygusuz Abdâl'in şekilden ziyade manaya önem vermesinden dolayı şiirlerinde vezin hatalarının olması normaldir. Ayrıca o dönemde aruza hakimiyet henüz sağlanamamıştır. Bunu müelliften ziyade devrin özelliği olarak da kabul etmek gerekir (Çelebioğlu, 1999: 45; Güzel, 2018: 81).

Sade bir Türkçe ile yazdığı şiirlerinde Yunus Emre'nin etkisi görülmektedir. Kaygusuz Abdâl'in *Gevher-nâme*, *Dolab-nâme*, *Minber-nâme* ve *Salât-nâme* adlı diğer manzum eserleri de *Dîvân*'ın içinde yer almaktadır.

1.a. Gevher-nâme (Gevher-nâme-i Baba Kaygusuz Sultân)

"Gevher", kelime anlamı olarak "elmas, cevher, inci değerli taş, bir şeyin aslı, esası"dır. Edebî bir tür olarak "Gevher-nâme", Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in yüceliği ve vasıfları hakkında yazılan eserlerdir. Bu konuda en güzel örnek Kaygusuz Abdâl'in *Gevher-nâme*'sidir (Güzel, 2015: 669).

Tasavvufî manada lirik bir eser olan Kaygusuz Abdâl'in *Gevher-nâme*'si "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezni ile yazılmış ve 72 beyitten meydana gelmiş bir mesnevidir.

Hac mevsimi yaklaşınca şeyhi Abdâl Musa'dan icazet alıp Mekke'ye giden ve orada haccın rükünlerini yerine getirdikten sonra Medine'ye dönen Kaygusuz Abdâl'in burada geçirdiği yedi gün ve gecelik zaman içinde Hz. Muhammed'in kabri başında söylediği bir eserdir.

Kaygusuz Abdâl, bu küçük mesnevinin tevhid bölümünde Allah'ın birliğini, yüceliğini, yaratıcılığını vahdet teorisi içinde anlattıktan sonra kendi hâlini

hikâye ettiğini söyleyerek konuya girmiştir. Vahdet-i vücud felsefesiyle her şeyin aslının gevher; gevherin aslının “bir”; adının ise Hz. Muhammed olduğunu vurguladıktan sonra Hz. Peygamberin nazarı lütfuyla bu eseri nazmettiğini söylemiş ve tevazu tavsiye ederek eserini sonlandırmıştır (bkz. Akalın, 1979: 189-198; Güzel, 2015: 669-673; Güzel, 2018: 101; Güzel, 2021: 817-821).

1.b. Dolab-nâme

“Dolab”, kelime anlamı olarak “içine eşya konulan raflı veya rafsız göz; hile, dek, dubâra; kuyudan su çıkarmaya yarayan ağaçtan veya demirden yapılmış çark; devreden, dönen; bedestenin içindeki küçük dükkânlar”; istilâhı manada “Allah aşkı, Allah’a teslimiyet, Hakk’tan aldığını halka vermek, Allah’ın insana verdiği acı-tatlı her nimete şükretmek”tir. Edebî bir tür olarak “Dolab-nâme”, Allah aşkının terennümünü ifade eden, sorulu-cevaplı yazılan manzum eserlerdir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında önemli bir tür olarak Dolab-nâme’nin birçok örneğine rastlanmakla birlikte Yunus Emre’nin *Dertli Dolab*’ı ile Kaygusuz’un *Dolab-nâme*’si en meşhurlarıdır (Güzel, 2015: 673).

Kaygusuz Abdâl, bir hac dönüşü Asî Nehri kıyısında gördüğü bir su dolabından etkilenmiş ve *Dolab-nâme* adlı eserini kaleme almıştır. “Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün” kalıbıyla yazılmış 39 beyitlik küçük bir kasidedir.

Âmil Çelebioğlu (1999: 24-25)’na göre Kaygusuz Abdâl’in *Dolab-nâme*’si kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte muhteva ve eda bakımından mesneviye benzemektedir. Mesnevi tesiri İran’a bağlandığı gibi kaside tarzında bu tür eserlerin telifini de Arap edebiyatı tesiri olarak düşünmek gerekir.

İki bölümden meydana gelen bu eserde soru-cevap biçiminde bir ağacın dolap haline gelinceye kadar olan serüveni anlatılırken aslında ilahî aşkı yaşayan âşığın durumu vurgulanmak istenmiş; insanın ancak Allah’ın fazlına dayanması gerektiği söylenerek eser sonlandırılmıştır (bkz. Güzel, 2018: 99-100, 156-159; Güzel, 2021:1174-1175).

1.c. Minber-nâme

“Minber”, camilerde hatiplerin cuma ve bayram günlerinde çıkıp hutbe okudukları merdivenli kürsüdür. “Minber-nâme”, bir edebî tür olarak bu kürsü veya kürsülerde bulunan hatipler hakkında veya hatipler tarafından söylenen ve yazılan eserlerdir. Bu konuda yazılmış müstakil edebî eser fazla değildir; ancak Kaygusuz Abdâl’in *Minber-nâme* adlı manzum eseri (Güzel, 2015: 626) tür olarak kayda değerdir.

Minber-nâme, aruzun “mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün” kalıbıyla yazılmış 61 beyitlik küçük bir mesnevidir. Kaygusuz Abdâl’in bir cuma namazından sonra hatibin kendisine bakarak söylediği sözler karşısında ona verdiği cevap niteliğindeki bu eserde nefsi bilmenin gereği üzerinde durulmuş, “benlik”i bırakmaktan söz edilmiştir. Kaygusuz Abdâl’in zahid veya ham sofuyu tenkit ederek konuya girdiği ve zamanın insanlarından şikâyet ettiği bu küçük telifi mesnevisi, didaktik mahiyette bir hicivdir (Çelebioğlu, 1999: 135-136; Güzel, 2018: 116-118, 165-169; Güzel, 2021: 113-115; 825-829).

1.d. Salât-nâme

“Salât”, kelime anlamı olarak “namaz”dır. Edebî bir tür olarak namaz hakkında yazılan manzum ve mensur yazılara “salât-nâme” denilmiş ve bu türde Kaygusuz Abdâl’in en güzel eser olarak kabul edilmiştir (Güzel, 2015: 623).

Kaygusuz Abdâl’in *Salât-nâme*’si, kendisinin namaz kılıp kılmadığı hakkında başkaları tarafından yapılan dedikodulara, yarı öfkeli yarı alaylı bir dille Emir Efendi’ye hitaben cevap verdiği heceyle yazılmış manzum bir şathiye dir. Kaygusuz Abdâl, beş vakit günlük namazı; vitir, cuma, bayram, teravîh ve cenaze namazlarını; bunların günlük ve yıllık olmak üzere rekât, selam, tahiyat, sünnet, farz, vacip sayılarının toplamını “*Farzı sünneti kıluram / Bir yıllık namazı bilürem*” beytiyle şathiye tarzında cevap vermiştir (Güzel, 2018:114-116; Güzel, 2021: 11-112).

2. Mesneviler

Kaygusuz Abdâl’in eserlerinin bulunduğu yazmalarda “*mesnevî*” başlığında altında “*Mesnevî-i Baba Kaygusuz*”, “*Mesnevî-i Sâni*” ve “*Mesnevî-i Sâlis*” isimli üç mesnevisi bulunmaktadır.

Bazı yazmalarda “*Mesnevî-i Sâni*” ve “*Mesnevî-i Sâlis*”in bir arada bulunmasından dolayı Abdurrahman Güzel, “*Mesnevî-i Baba Kaygusuz*” adlı esere “*Birinci Mesnevî*”, diğerlerine de sırasıyla “*İkinci Mesnevî*” ve “*Üçüncü Mesnevî*” adlarını vermiştir (Güzel, 2021: 98).

2.a. Mesnevî-i Baba Kaygusuz (Birinci Mesnevî)

Kafiye düzeni bakımından mesnevi olan *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*’un vezninde bir tutarlılık yoktur. “Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” ve “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün” kalıplarına yer yer uymakla birlikte çok sayıda imale ve zihaf hataları görülmektedir.

Tasavvufî konuların işlendiği bu eser, bir münacat ile başlamaktadır. “Vahdet-i vücud” görüşünün anlatıldığı beyitlerde Allah’ın peygamberlerde tecellî ettiği

vurgulanarak peygamberlerin adları ve mucizeleri sayılmış ve birtakım öğütler verilmiştir. Allah'ın varlığı ve sıfatlarıyla ilgili bazı sorular vahdet-i vücud görüşüne göre cevaplandıktan sonra bunları ancak âşıkların anlayabileceği belirtilmiştir. Attâr'ın *Mantku't-tayr* adlı eserinden söz edildikten sonra Simurg adlı kuşun Kaf dağında mekân tuttuğu, tüm kuşların sultanı olduğu, otuz bin kuşun Sîmurg'u aramaya çıktığı ama sadece birisinin ona ulaşabildiği ve aynaya baktığında da kendi cemalini gördüğü anlatılmıştır. "Bilmediğin sözü söyleme, ulaşamayacağın şeye elini uzatma, kırılacak dala konma, fakirlerin elinden tut, tuz ekmek hakkını unutma, kendi işini başkasına bırakma..." gibi bazı nasihatlerden sonra yine vahdet-i vücud anlatılmaya devam edilmiştir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat'e ancak bir pîrin yol göstermesiyle ulaşılacağına, bu yüzden pîre bağlanmak gerektiğine işaret edilmiş; "Özünü bilen Rabbini bilir." hadisinden hareketle insanın, mananın önemini bilmesi ve nefesine uymaması vurgulanmış; "Bir gönüle iki sevgi sığmayacağı için nefsi bırakmalıdır." anlamındaki beyitlerden sonra "gerçek er" in tanımı yapılmıştır. İnsan, hayvan olmadığı için dünya lezzetine gafil olmamalıdır. Bu dünyanın gelip geçiciliği, akıllı olanın dünyayı terk etmesi, dünyada kimsenin ölümsüz olmadığı vurgulanarak nasihatler edilmiştir. Dünyaya gelmenin gayesi mal sahibi olmak değil, Hakk'ı bilmek olduğu, Allah'ın her yerde tecelli ettiği anlatılmış; öğüt verici beyitlerden sonra herkesin kendine uygun olan işi yaptığı ve her şeyin yerli yerinde olması gerektiği belirtilmiştir. Birlik ve beraberlik, vahdet içeren beyitlerden sonra *Mesnevî-i Baba Kaygusuz* ya da *Birinci Mesnevi* sonlandırılmıştır (Güzel 2021: 99-102).

Konu bütünlüğünü vahdet-i vücud düşüncesinin sağladığı; ahlâkî öğütlerin, tasavvufî konuların yer aldığı beyitlerde atasözü, deyim, halk söyleyişi, yemek adları gibi unsurlar sıkça kullanılmış; eser sade bir dille yazılmıştır.

Kaygusuz Abdâl'in *Mesnevî-i Baba Kaygusuz* mesnevisiyle ilgili lisansüstü çalışma¹ yapılmıştır. Yazmalardaki farklılıklardan olsa gerek Güzel (2021:99)'e göre beyit sayısı 1017 Oktay (2010:99)'a göre 1033'dür.

2.b. Mesnevî-i Sâni (İkinci Mesnevi / Küçük Mesnevi)

Marburg nüshasında "*Küçük Mesnevi*" başlığıyla geçen "*İkinci Mesnevi*" ya da "*Mesnevî-i Sâni*" isimli eser, "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" vezniyle yazılmış ve yazmalardaki farklılıklardan dolayı Güzel (2021:102)'e göre 388; Uzun ve

¹Oktay, Zeynep (2010). *Kaygusuz Abdâl'in Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Kültürel (2015: 135)'e göre 396 beyitten meydana gelmiştir. Sade ve açık bir dille yazılan bu eserin vezninde de yer yer hatalar söz konusudur.

Aşkın anlatıldığı “*Bu ‘ışk mevci yine başumdan aşdı / Sırumı fâş eyledi râzumu açdı*” beytiyle başlayan *Mesnevî-i Sâni*'de tasavvufi konular işlenmiştir. İnsanın kendi özünü bilmesi, gönül temizliği, nefsinin terbiyesi, Allah'ı gönlünde bulması ve saadete ermesi için dünyanın geçiciliğini ve vefasızlığını anlaması gibi birtakım hususlar üzerinde durulmuştur.

Vahdet âleminin güzellikleri sayıldıktan ve bazı nasihatler edildikten sonra bütün dünyanın insan için yaratıldığı; Tanrılık davası güden Nemrud, Şeddad, Firavun, Cemşid, Karun, Afrâsiyâb, Kistrâ, Kayser, Mısır Azizi gibi kişilerden eser kalmadığı anlatılmıştır. Gönülün ilahi sırların meskeni olduğu, insanın Allah'ı ancak gönlünde bulabileceği ya da gönül gözüyle görebileceği ve böylece Allah'a ulaşip kurtuluşa erebileceği gibi hususlar vurgulanmıştır (Güzel, 2021: 102-105).

2.c. Mesnevî-i Sâlis (Üçüncü Mesnevi)

Çeşitli tasavvufi konularının ve vahdet-i vücut görüşünün anlatıldığı *Mesnevî-i Sâlis*, 367 beyitten meydana gelmiştir. Bazı beyitler vezne uymamakla birlikte, “mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün” kalıbıyla yazılmıştır.

Mesnevî-i Sâlis, “*‘Âlem heme kân ü ma’den oldı / Cihân ser-â-ser gülistân oldı*” beytiyle başlamış ve eserde gözünü açıp özünü gören insanın birliğe ulaşacağı, âlemde her şeyin “Bir” ve her sırrın “âdem”de mevcut olduğu, birlik âleminde, her şeyde Allah'ın varlığı, imanın aslının edep olduğu; dünyanın aşk ile döndüğü ve aşk ile aydınlandığı; nefsin insanı yoldan çıkardığı; dünyanın gelip geçiciliği ve dünyaya aldanmamak gerektiği, gafletten kurtulan insanın bütün sırları keşfedeceği, ömrü boşuna geçirmemek gerektiği gibi bazı hususlar vurgulanmış; nasihatler edilmiştir (Güzel, 2021: 105-106). Aynı konuların işlendiği *Mesnevî-i Sâni* ve *Mesnevî-i Sâlis* ile ilgili lisansüstü çalışmalar² da yapılmıştır.

3. Gülistân

Gülistân, mesnevi ve gazellerden oluşan 2140 beyitlik tasavvufî bir eserdir. Gül, Tanrı'nın güzelliğini ve güzel koktuğu için Hz. Muhammed'i; gül bahçesi anlamına gelen *Gülistân* ise marifet ile irfanı sembolize etmektedir. Eserin giriş

² Uzun, Mehmet Fatih (2015). *Kaygusuz Abdâl'in Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i (İnceleme, metin, dizin, tpkıbasım). Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Ersoy Özdoğru, Pınar (2020). *Kaygusuz Abdâl'in Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'inde Tasavvuf Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü.

kısmı kabul edilen ve mesnevi nazım şekliyle yazılan manzumelerin arasına sistematik olarak her biri 5 beyitten oluşan 176 gazel yerleştirilmiştir. Bu gazellerin ana teması aşktır ve her bir beyit doğrudan aşktan ve onun hâllerinden söz etmektedir (Harmancı, 2019: 622). Bilindiği gibi mesnevi nazım şekli, aruzun kısa kalıplarıyla yazılan ve kafiyesi ayrı olduğu için kolay olan bir nazım şeklidir. Aruz kalıplarının tekrarıyla bir monotonluğun olmaması için bazen mesnevilerin arasına yer yer gazel veya başka nazım şekilleri serpiştirilebilir. Bunun en güzel örneği de Kaygusuz Abdâl'in *Gülistân*'ında görülmektedir.

Gülistân'ın giriş kısmında bütün ayrıntılarıyla yaratılıştan söz edilmiş; cevherin kıymetini sarrafın bildiği gibi can içinde gizli olan hazineyi de ancak gönül ehli olanların bileceği, sözü ancak akıllıların anlayacağı vurgulanmış; "Lâ-mekân" ve ezeldeki "vahdet-i vücud" anlatılmıştır. Yaratılış sebebinin Hz. Muhammed olduğuna dikkati çekilmiş; onun canının canların ilki olduğu, kâinatın onun canında sır olarak saklandığı, zamanı gelince Allah'ın bu cevheri dirilttiği ve bunun sonucunda kâinatın meydana geldiği vurgulanmıştır. Hz. Âdem'in yerlerin ve göklerin esrarını anlayarak Allah'ı tanıdığı ve bütün mahlûkların halifesi olduğu, cennete konulması ve Havva'nın yaratılışı, şeytanın Hz. Âdem'e secde etmediği ve onlara yasak buğdayı kandırıp yedirdiği, Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmaları gibi yaratılış ve var oluşa dair olaylar; Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İsa Peygamberlerin mucizeleri anlatılmıştır. Daha sonra Hz. Muhammed'le birlikte nübüvvet devrinin bittiği, velayet devrinin başladığı bildirilmiş ve Hz. Muhammed'in üstün özellikleri vurgulanmıştır. *Gülistân*'ın giriş kısmı olarak kabul edilen bu bölümden sonra tasavvufla ve dervişlikle ilgili bazı hususlar nasihat üslubuyla aktarılmıştır (Güzel, 2021: 96-97).

Abdurrahman Güzel, *Gülistân*'da bulunan gazelleri "*Kaygusuz Abdâl (Şehzâde Alaaddin Gaybî) Divânı*" adlı çalışmasının bünyesine dâhil ederek yayımlamıştır.³

II. Kaygusuz Abdâl'in Mensur Eserleri

1. Budala-nâme

Budala-nâme, "akl-ı maâş, akl-ı maâd, nefsi bilmek, gönül, mürşid" gibi tasavvufî meselelerin anlatıldığı didaktik ve mensur bir eserdir. Eserin

³ Güzel, Abdurrahman (2010). *Kaygusuz Abdâl Divânı*. Ankara: MEB Yayınları; Güzel, Abdurrahman (2018). *Kaygusuz Abdâl (Şehzâde Alaaddin Gaybî) Divânı*. Alanya: Alanya Belediyesi Yayınları.

temelinde verilmek istenen temel husus, Allah'a ulaşma yollarının nasıl gerçekleşeceği (Geniş bilgi için bkz. Güzel, 2021: 117-122; 887-905).

2. Kitâb-ı Miğlâte (Miglate-nâme)

Kitâb-ı Miğlâte veya *Miglate-nâme* adıyla bilinen bu eser, kompozisyon bakımından diğerlerinden farklıdır. Eserde sürekli uykuya dalan bir derviş, rüyasında bazen geçmişte bazen gelecekte “teferrüc” etmekte yani gezintiye çıkmaktadır. Derviş, her defasında karşılaştığı şeytanla mücadeleye girip onu mağlûp etmekte ve zaman zaman coşkun bir lirizmle şiirler söylemektedir. Güzel (2018:66)'e göre bu geçmişe ve geleceğe ait tablolar bilim-kurguların zaman makinasını andırmaktadır (Geniş bilgi için bkz. Güzel, 2021: 123-128, 909-948).

3. Vücûd-nâme

“Vücûd”, kelime anlamıyla “bulunma, var olma, varlık; insan veya hayvan gövdesi, ten”; ıstılahî manada ise “insanın Allah tarafından yaratılışı, Allah'ın bütün güzelliklerini kendinde toplaması”dır. “Vücûd-nâme”, insanın yaratılışıyla ilgili olarak yazılan manzum ve mensur eserlerdir. İnsanoğlunun yaratılışını, Kur'an ve hadislerin ışığı altında tıbbî veriler doğrultusunda delillendirerek yazılan eserlerden mensur olarak Kaygusuz Abdâl'in Vücûd-nâme'si bunun en güzel örneğidir (Güzel, 2015: 737).

Kaygusuz Abdâl, *Vücûd-nâme*'sinde insan bedeninin çeşitli uzuvlarıyla kozmik unsurlar arasında ilgi kurmuş, düşüncelerini doğrudan doğruya Mü'minûn/23. Suresinin 12-14 âyetlerine dayandırmıştır. İnsanın ana rahmine düşmesini nutfenin gelişmeye başlamasını, bunun yedi seyyare tarafından terbiye edilerek insan vücudu hâline gelmesini âyetlerin muhtevaları doğrultusunda anlatmıştır. Eserde âlem-i sagîr (küçük âlem) olarak düşünülen insan bedeni ile âlem-i kebîr (büyük âlem) olan kâinat arasında benzerlik kurulmuştur. Bu tasavvufî eserle ilgili ilk çalışma Güzel (1983) tarafından yapılmıştır (bkz. Güzel, 2021: 129-133; 951-965). Ayrıca bir lisansüstü çalışmada⁴ da *Vücûd-nâme*'nin tasavvufî tahlili yapılmıştır.

4. Risâle-i Kaygusuz Abdâl

Risâle-i Kaygusuz Abdâl adlı tercüme eserde Kaygusuz Abdâl, Allah'a varma yollarını, tasavvufî vecdi, nefsin terbiyesini ve olgunlaşmasını ve sabrı anlatmaktadır. Muhteva ve içerik bakımından Kaygusuz Abdâl'in diğer eserlerine de benzeyen *Risâle-i Kaygusuz Abdâl*, didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır (bkz. Güzel, 2021:134, 969-980).

⁴ Özdem, Rahime (2018). *Kaygusuz Abdâl'in Vücûd-nâme adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

III. Kaygusuz Abdâl'in Manzum ve Mensur Karışık Eserleri

1. Dil-güşâ

Farsça “iç açan, gönül açan, kalbe ferahlık veren” anlamlarına gelen *Dil-güşâ*, Kaygusuz Abdâl'in manzum-mensur kaleme aldığı didaktik ve tasavvufi bir eserdir. *Dil-güşâ*, ilk defa Güzel (1987) tarafından yayımlanmıştır.

Dil-güşâ, mesnevi nazım biçiminde uzun bir şiirle başlamaktadır. Vahdet-i vücudun anlatıldığı bu manzumelerde insanlara dünya malına kapılmamaları ve kendilerini tanımları tavsiye edilmiştir. Devamındaki mensur kısmında Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden farklı olarak “Allah her şeyi kuşatmıştır.” ayetindeki hâlin aslını ve ferini beyan ettiği; daha sonraki bölümde ise “*Nefsini bilen Rabbini bilir.*” hadisindeki nefsi hiç kimsenin açıklayamadığı ve özünü bilenin Hakk'ı bileceği anlatılmıştır.

Dil-güşâ'nın her bölümdeki Farsça ve Türkçe ile yazılmış olan manzum-mensur kısımlarında Allah'ın her yerde mevcut ve görünen, her varlığın onun eseri olduğuna vurgu yapılmıştır. Dünya ve ahiretin birer mertebe olduğu, mertebelerin âlâsı ve ednâsının bulunduğu, âriflerin her menzili geçişte bir mertebeye eriştiği, Hz. Muhammed'in de kırk yılda kâmil olduğu anlatılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Güzel, 2021: 135-139; 1047-1097).

2. Saray-nâme

Manzum-mensur kaleme alınan *Saray-nâme*'de manzum olan bölümler, mesnevi nazım biçimindedir. *Saray-nâme* ilk defa Güzel (1989) tarafından tanıtılmıştır.

Cihan ve saray benzetmesinden yola çıkan Kaygusuz Abdâl, bu cihanın bir saraya benzediğini, içindeki insanların her birinin bir işe daldığını ve cihanın sahibini düşünmediklerini, kendilerine peygamberler gönderilmesine rağmen Tanrı'yı tanımadıklarını ve ona hakkıyla ibadet etmediklerini anlatmıştır.

Kaygusuz Abdâl, “fasıl” başlığı altında bu cihanın altı kapısının bulunduğunu, yukarısının yedi tabaka köşk, aşağısının ise yedi tabaka yeraltı olduğunu anlattıktan sonra yine mesnevi biçiminde uzun bir manzume söylemiştir. Bu şiirden sonra yer alan mensur kısmında her şeyin yerli yerine yerleştirildiğini, herkesin bir şeye bağlandığını ve bunun kendisine perde olduğunu, Allah'ın insanlara peygamberler gönderdiğini nasihat ve hitap üslubuyla belirtmiştir.

Mesnevi biçimindeki bir manzumeyle başlayan *Saray-nâme* bir şiir bir nesir şeklinde devam edip gitmekte ve yine şiirle bitmektedir (bkz. Güzel, 2021: 140-142; 985-1043). Genellikle “Kaygusuz, Miskin Kaygusuz, Kul Kaygusuz” mahlaslarını kullanan şair, *Saray-nâme*'de “Sarâyî” mahlasını da kullanmıştır.

3. KAYGUSUZ ABDÂL HAMSE ŞAİRİ Mİ?

Kaygusuz Abdâl, Divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairler arasında değerlendirildiği için hamse sahibi şairlerin içinde pek anılmamıştır.

Ayrıntılı bir şekilde ilk olarak Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdâl'in mesnevîcilik yönünü dile getirmiş ve hacim bakımından en büyük mesnevî "Gülistan"ın yaklaşık 3700; "Mesnevî-i Baba Kaygusuz", "Mesnevî-i Sâni", "Mesnevî-i Sâlis" başlıkları altında verilen üç mesnevînin 1800; "Sarây-nâme"nin, 1690; "Dil-güşâ"nın yaklaşık 520; hacim olarak küçük olan diğer mesnevîlerin yaklaşık 130 olmak üzere mesnevîlerindeki beyit sayısının 8.000 civarında olduğu (Güzel, 2018:143-147) dikkatini çekmiştir.

Manzum eserlerinden "Mesnevî-i Baba Kaygusuz", "Mesnevî-i Sâni", "Mesnevî-i Sâlis" ile "Gülistân"ı; manzum-mensur eserlerinden "Sarây-nâme" ile "Dil-güşâ"; hacim bakımından küçük olsa da "Gevher-nâme" ve "Minber-nâme" mesnevîleri nazar-ı dikkate alınınca Kaygusuz Abdâl, altısı müstakil sekiz mesnevîsiyle hamse sahibi bir şairdir. Âmil Çelebioğlu (1999: 24)'na göre Kaygusuz Abdâl, Ahmedî'den sonra ikinci hamse sahibi; Abdurrahman Güzel (2018: 144-145; 2021: 210)'e göre Ali Şîr Nevâyî'den önce olması sebebiyle ilk hamse sahibi bir şairdir.

Dini-tasavvufî Türk edebiyatının Yunus Emre'den sonra en önemli temsilcilerinden birisi olarak kabul edilen Kaygusuz Abdâl, hem ilk hamse sahibi Nizâmî'nin hem de diğer Fars şairlerinin takipçisi değildir. O, kendine özgü bir hayat tarzı içinde mübalağaya, süse, yapmacılığa düşmeden duygu ve düşüncelerini sade ve açık bir şekilde halka anlatma ve yayma endişesinde tasavvufî vecd ve heyecanla şiirler söyleyen mutasavvıf bir şairdir. Onun fikirlerini biçimlendiren edebî bir ekol yoktur. Türkçeyi sehl-i mümteni tarzında halkın kolayca anlayabileceği bir şekilde kullanan Kaygusuz Abdâl, eserlerinde birlik ve beraberlik, ahlâk, çalışmak, üretkenlik, sevgi, hoşgörü, Allah ve Hz. Muhammed sevgisi gibi temaları Türkçe anlatmıştır. *Gülistân* ve *Dil-güşâ* gibi eserlerinde Allah'ı, Cebrail'i ve Hz. Âdem'i Türkçe konuşturmuş; "... biz yalnız Türkîceyi bilirüz... bu dil dünya durdukça duracakdur ve bu dili herkes öğrenecekdür..." ifadesiyle Türkçenin önemine, devamlılığına dikkati çekmiş (Güzel, 2015: 362-364) bir şairdir.

Kaygusuz Abdâl'in manzum ve mensur olarak kaleme aldığı eserlerinde dini, tasavvufî, ahlâkî bazı nasihatler verilmiş; âyet, hadis, hikmet ve kelam-ı kibarlardan yararlanılmıştır. Genellikle heceyle yazılan ve şathiye türünde olan manzumelerinde Allah'ı bütün benliğinde bulma ve Allah'a yaklaşmanın

yolları, tasavvufî aşk hâlinin sarhoşluğuyla dile getirilmiş; dünyanın geçici zevklerine aldananlar hicvedilmiştir.

Kaygusuz Abdâl'in mesnevilerinde tarzının bütün özelliklerine sahip olmasa da bazı küçük farklarla klasik mahiyetteki hususların uygulandığını ve en basit şekliyle de olsa hamdele, salvele, hâtime gibi klasik bölümlerin varlığını görüyoruz. Sözgelimi vahdet konusunun işlendiği *Gevher-nâme*'si, tevhidle başlamakta, salavat dileğiyle bitmektedir. Ayrıca müellif ve manzume adının zikredilmesiyle de mesnevi tertip geleneğine uygunluk arz etmektedir.

Kaygusuz Abdâl, Anadolu'da dinî-tasavvufî Türk edebiyatı sahasında, "*küçük-büyük hikâyeleri ile toplumun geleneksel, bilimsel ve kültürel değerlerini didaktik ve lirik bir şekilde hamse çerçevesi içinde; dinî, tasavvufî, tarihî, sosyal, sağlık, metafizik, alegorik konular hâlinde işlemiş*" (Güzel, 2018:147) bir "sahib-i hamse"dir.

SONUÇ

Türk edebiyatında pek çok şair hamse yazmaya niyet etmiş; ancak çok azı hamselerini tamamlayabilmiştir. Dönemin tezkireleri başta olmak üzere biyografik kaynaklar, kimi şairlerin hamse sahibi olduğunu kimilerinin hamse yazma niyetlerini belirtirlerken hamsesini meydana getiren eserleri olduğu halde bazılarını da hamse şairi olarak saymamışlardır.

Divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairler arasında değerlendirilen Kaygusuz Abdâl'in mesnevileri dikkati çekicidir. Onun esas gayesi dinî-tasavvufî mesnevileriyle fikirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmaktır. Bu yüzden didaktik tarafın ağır bastığı mesnevilerinde dili sade ve açıktır. Tasavvuf, onun mesnevilerinde bir süs değil, eserlerinin varlık sebebidir.

O, "*Gülistân*", "*Mesnevî-i Baba Kaygusuz*", "*Mesnevî-i Sâni*", "*Mesnevî-i Sâlis*" "*Dil-güşâ*", "*Saray-nâme*", "*Gevher-nâme*", "*Minber-nâme*" adlı mesnevileriyle hamse sahibi bir şairdir.

Kaygusuz Abdâl'in hamsesi, dönemin edebî şartları dikkate alındığında, dinî-tasavvufî mesnevilerden meydana gelmiştir. Eserlerindeki giriş, konunun işlendiği bölüm başta olmak üzere bazı biçimsel özellikler onun mesnevi nazım şekli hususundaki alt yapısını yansıtmaktadır.

Gülistân'a, ezeldeki vahdet-i vücudu anlatmakla başlayan Kaygusuz Abdâl, kâinatın ve Hz. Âdem'in yaratılışını uzun uzun hikâye ettikten sonra kısas-ı enbiyayı anlatmıştır. Aruz kalıplarının tekrarıyla oluşacak monotonluğu

engellemek amacıyla mesnevilerin arasına gazel nazım şekliyle yazılmış manzumeleri eklemiştir.

Dinî ve tasavvufî Türk edebiyatı alanında Kaygusuz Abdâl'in *Gevher-nâme* ile *Dolab-nâme*'si Hz. Muhammed için yazılan müstakil türlerdendir. Allah'ın birliğinin, Hz. Muhammed'in yüceliğinin, varlıkların tedrici ve yaratılışının anlatıldığı *Gevher-nâme*'de bütün varlıkların esası Hz. Muhammed'dir. Kaygusuz Abdâl'in tasavvufî manada bu lirik eseri, bu konuda yazılmış en güzel örnektir. *Dolab-nâme* de Yunus Emre'nin eserinden sonra en güzel örneklerden birisidir.

Kaygusuz Abdâl'in *Minber-nâme*'si dinî-tasavvufî Türk edebiyatında mesnevi nazım şekliyle yazılan telif bir eser olması nedeniyle orijinaldir. İslam'ın beş şartından biri olan namazın işlendiği *Salât-nâme* ile *Minber-nâme* iki farklı edebî tür olarak görülmesine rağmen birbirinden ayrı değil aksine birbirinin devamı niteliğindedir. Edebiyatımızda manzum ve mensur kaleme alınan salât-nâmelerin içinde en güzelinin Kaygusuz Abdâl'inki olduğu düşüncesi hâkimdir.

Şeyyad Hamza ve Ahmedî'den sonra, Ali Şir Nevâyî'den önce olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Mesnevilerinin geleneğin dışında ve dinî-tasavvufî türünde telif olmasından dolayı "Türk edebiyatında ilk orijinal hamse", "Anadolu'da ilk dinî ve tasavvufî hamse" olarak vasıflandırılıp Kaygusuz Abdâl'in ilk hamse şairlerinden biri olarak kabul edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

AKALIN, Mehmet (1979). Kaygusuz Abdâl'in *Gevher-nâme*'si, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, A.Caferoğlu Özel Sayısı, S.10, Fasikül 1, s.189-198.

AKKAYA, Hüseyin (1997). *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi: İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım*, Harvard University.

ARSLAN, Mehmet (2007). Türk Edebiyatında Hamse, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S.9, s.305-322.

ARSLAN, Mehmet (2008). *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhizâde Feyzî'nin Hamsesi*, İstanbul: Kitabevi.

AYAN, Hüseyin (1979). "Divan Edebiyatında Hamseler", *A.Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı, S.10, s. 87-100.

- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ÇELTİK, Halil (1998). *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- GÜZEL, Abdurrahman (1983). *Kaygusuz Abdâl'in Mensur Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- GÜZEL, Abdurrahman (1984). "Minber-nâme ve Salât-nâme", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, s.29-37.
- GÜZEL, Abdurrahman (1987). *Dilgüşa Kaygusuz Abdâl*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- GÜZEL, Abdurrahman (1989). *Kaygusuz Abdâl, Sarayname*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- GÜZEL, Abdurrahman (2015). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 7.Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (2018). *Kaygusuz Abdâl (Şehzade Alaaddin Gaybi) Divanı*, Ankara: Alanya Belediyesi Yayınları.
- HARMANCI, Meriç (2019). "Kaygusuz Abdâl'in "Gülistan"ında Yer Alan Gazellerinde Ritmik Düzen: Var Var / Gel Gel" Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı, Konya: Kömen, s.619-631.
- KARAHAN, Abdulkadir (1970). "Hamse", Türk Ansiklopedisi, C.18, s. 454-455.
- KASKA, Çetin (2020). "Fars Edebiyatındaki Hamseler". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 39, s. 877-914.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017a). *Celîlî'nin Husrev ü Şîrin'i (İnceleme-Metin)*, Konya: Palet Yay.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017b). *Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u (İnceleme-Metin)*, Konya: Palet Yay.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2018). *Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)*, Konya: Palet Yay.
- KORTANTAMER, Tunca (1997). *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- KÖKSAL, M. Fatih (1997). "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın Şah u Gedâ Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları* (Prof. Dr. Kaya Bilgegil Armağanı), S.5, s.245-282.

KÖKSAL, M. Fatih (çev.), (1999). “Dr. Asgar Dilperîpûr, Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.8, s. 99-238.

LEVEND, Ağâh Sırrı (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, Ankara: TTK. Yay.

TAVUKÇU, Orhan Kemâl (2009). “Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza”, *Turkish Studies* 4/7, s.594-602.

TUMAN, Nail (1991). *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Katalogu*, İstanbul.

TUNÇ, Semra (2002). “Ârif ve II. Murad Döneminde Yazılmış Bir Hamse”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, s.155-168.

UZUN, Mehmet Fatih ve KÜLTÜRAL, Zuhâl (2015). “Kaygusuz Abdâl'in İki Mesnevisi”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 132-141.

ÜNVER, İsmail (1986). “Mesnevi”, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Ankara: TDK Yay. S.415-416-417, s. 430-563.

YAZICI, Tahsin – KURNAZ, Cemal (1997). “Hamse” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, s.s.499-500.

OKTAY, Zeynep. “Vücut-Nâme (Kaygusuz Abdâl)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vucud-name-kaygusuz-Abdâl>. [Erişim Tarihi: 01 Ekim 2023].

YAKICI, Ali. “Dilgûşâ (Kaygusuz Abdâl)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/dilgusa-kaygusuz-Abdâl>. [Erişim Tarihi: 01 Ekim 2023].

YAKICI, Ali. “Dîvân (Kaygusuz Abdâl)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-kaygusuz-Abdâl>. [Erişim Tarihi: 03 Ekim 2023].

YAKICI, Ali. “Saraynâme (Kaygusuz Abdâl)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sarayname-kaygusuz-Abdâl>. [Erişim Tarihi: 01 Ekim 2023].

Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ, (haz. Süleyman Solmaz) Ankara 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf>? [Erişim Tarihi: 06.11.2018]

Ali Emîri Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, (haz. İdris Kadioğlu) Ankara 2018. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58689,ali-emiri-efendi--tezkire-i-suara-yi-amidpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 11.10.2023)

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Aysun Sungurhan) Ankara 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

Latifi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, (haz. Rıdvan Canım) Ankara 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html> (Erişim Tarihi: 06.11.2018)

Riyâzi Muhammed Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (haz. Namık Açıkgöz) Ankara 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html> (Erişim Tarihi: 06.11.2018)

Sehî Bey, *Heşt Behişt*, (haz. Haluk İpekten vd.) Ankara 2017. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&>) (Erişim Tarihi: 06.11.2018)

Şemseddin-i Sivâsi Külliyyatı Manzum Eserler, Sivas Belediyesi, 21 Mart 2018. (<http://sivas.bel.tr/icerik/208/3755/semseddin-sivas-kulliyati-manzum-eserler.aspx>) (Erişim Tarihi: 06.11.2018)